

4. Het recht op voedsel in België: het rapport dat FIAN indiende bij het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele rechten

*Door Manuel Eggen,
Medewerker onderzoek en beleid bij FIAN Belgium en actief lid van de beweging Agroecology in Action.*

Van 17 tot 20 februari 2020 onderging België zijn vijfde periodieke evaluatie voor het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten (ESCR-Comité) in Genève. Bij deze gelegenheid hebben middenveldorganisaties de kans om parallelle rapporten te presenteren en zo de belangrijkste problemen en tekortkomingen van staten te belichten. FIAN maakte van de gelegenheid gebruik om te wijzen op de problemen met betrekking tot het recht op voedsel in België¹. Dit artikel vat de belangrijkste bevindingen samen.

GEBREK AAN WETTELIJKE VERANKERING VAN HET RECHT OP VOEDSEL IN BELGIË

Hoewel het recht op voedsel is verankerd in verschillende mensenrechtenverdragen die door België

zijn geratificeerd, waaronder het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (artikel 11), is het nog steeds niet expliciet opgenomen in de Grondwet en het Belgische wetgevende kader. In artikel 23 van onze grondwet zijn een reeks economische en sociale rechten vastgelegd (recht op werk, recht op huisvesting, recht op sociale zekerheid, enz.), maar wordt het recht op voedsel niet expliciet genoemd. Als gevolg hiervan wordt het recht op voedsel zelden ingeroepen in rechtbanken en hoven en zijn de verplichtingen met betrekking tot het recht op voedsel slecht geïntegreerd in het overheidsbeleid.

In 2014 diende de Ecolo-Groen groep een voorstel voor een kaderwet "ter verplichting van een effectieve uitvoering van het recht op voedsel door België" in bij het Federale Parlement². De doelstellingen van het wetsvoorstel waren in het bijzonder gericht op:

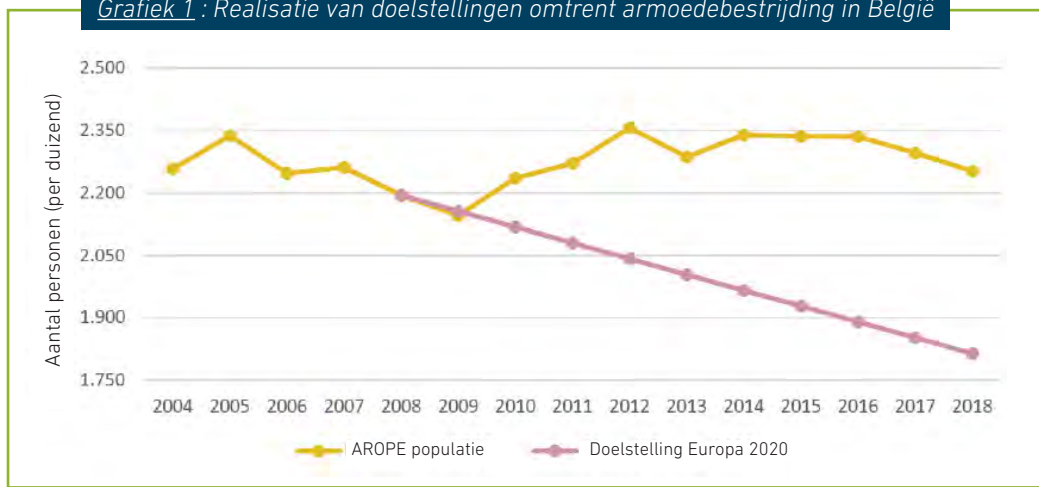
- het uitwerken van een nationale voedselstrategie op basis van breed sociaal overleg;
- de specificatie van verplichtingen inzake voedselhulp;
- het ondersteunen van duurzame voedselsystemen;
- de strijd tegen verspilling;
- het versterken van de voedingskwaliteit van voedsel en het recht op informatie van de consument;
- voorkomen dat de praktijken van Belgische actoren het recht op voedsel in ontwikkelingslanden schenden.

Helaas is dit wetsvoorstel nooit in het parlement besproken bij gebrek aan een politieke meerderheid. Het voorstel lijkt nu vergeten te zijn. Dit is duidelijk een gemiste kans om het recht op voedsel in België te bevorderen.

¹ Om ons volledige rapport te lezen, zie : <http://www.fian.be/FIAN-Belgium-presenteert-haar-schaduwrapport-aan-de-VN-Commissie-voor?lang=nl>

² DOC 54 0518/001. Zie: <http://www.lachambre.be/FLWB/PDF/54/0518/54K0518001.pdf>

Grafiek 1 : Realisatie van doelstellingen omtrent armoedebestrijding in België

Tabel 1 : Aantal mensen dat voedselhulp zoekt in België^A

2014	2015	2016	2017
225.549	273.121	300.526	311.205

A Belgisch nationaal rapport bij het VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten.

ARMOEDE EN VOEDSELHULP

Volgens de Europese statistieken loopt ongeveer 20% van de Belgische bevolking een risico op armoede of sociale uitsluiting, en bevindt 5% (meer dan 575.000 inwoners) zich in een toestand van materiële deprivatie³. Deze mensen hebben te weinig middelen om in hun basisbehoeften te voorzien, zoals onderdak, energie, gezondheidszorg en voedsel. Het armoedeniveau stagneert al ongeveer vijftien jaar, ondanks de toezeggingen van België om tegen 2020 380.000 mensen uit de armoede en sociale uitsluiting te halen (in vergelijking met 2008).

Wat de voedselhulp betreft wijzen officiële gegevens over België op een zorgwekkende toename van het gebruik van voedselhulp in de afgelopen jaren (zie tabel). Deze situatie toont een tendens van onzekerheid van de meest kwetsbare bevolkingsgroepen, waarschijnlijk als gevolg van de afbraak van het sociale vangnet en de bezuinigingsmaatregelen die werden opgelegd na de economische crisis van 2008. Vooral alleenstaande vrouwen met kinderen worden zwaar getroffen.

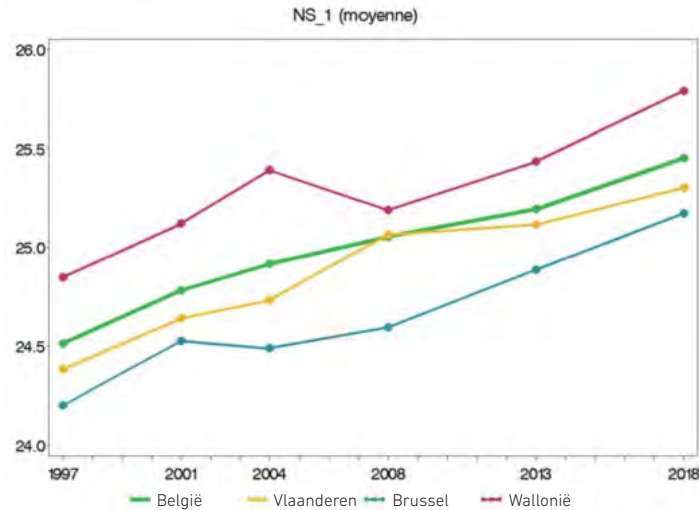
Voedselhulporganisaties schatten het aantal mensen die regelmatig beroep doen op voedselhulp in België op 450.000⁴. We weten dat deze situatie nog erger is geworden tijdens de lockdown en dat de aangekondigde economische crisis nieuwe risico's met zich meebrengt voor kwetsbare bevolkingsgroepen.

Op het terrein proberen diensten die voedselhulp aanbieden zo goed mogelijk aan de groeiende vraag te voldoen, maar er is een gebrek aan middelen en ze zijn voornamelijk afhankelijk van vrijwilligers

⁴ Federatie van sociale diensten.
<https://www.fdss.be/fr/concertation-aide-alimentaire/laide-alimentaire-en-belgique/>

³ EUROSTAT, SILC

Grafiek 2: Body mass index (BMI) onder de bevolking van 18 jaar en ouder, per geboortjaar en regio

(de diensten bestaan voor 70 % uit vrijwilligers). Bovendien klagen voedselhulpverenigingen regelmatig de slechte voedingskwaliteit aan van producten die met overheidsgeld worden gekocht alsook hun afhankelijkheid van schenkingen en onverkochte goederen. Mensen in een précaire situatie worden zo de vuilnisbak van de agro-industrie en "worden gevoed met de verspilling van de rijken en de overschotten van de industriële voedselproductie"⁵. Deze situatie werd overigens verder geïllustreerd tijdens de COVID-19-crisis. Zo werden met publieke middelen voorraden aardappelen teruggekocht die

5 Réseau Wallon de Lutte contre la Pauvreté (RWLP), "Les personnes précarisées sont la poubelle de l'agro-industrie", opinie gepubliceerd in Revue Tchak!, 29 april 2020. <https://tchak.be/index.php/2020/03/23/les-personnes-precarisees-sont-la-poubelle-de-lagro-industrie/>

de voedingsindustrie niet meer kon exporteren. Deze voorraden werden vervolgens royaal "geschonken" aan voedselbanken⁶.

Voor organisaties die vechten tegen armoede moet de prioriteit liggen op de structurele strijd tegen armoede en de overgang naar een duurzaam en inclusief voedselsysteem, in plaats van het creëren van particuliere, parallelle en stigmatiserende systemen voor de mensen in de meest précaire situatie.

6 • RTBF « Vingt-cinq tonnes de pommes de terre seront livrées chaque semaine aux banques alimentaires », 23 avril 2020. https://www.rtbf.be/info/economie/detail_vingt-cinq-tonnes-de-pommes-de-terre-seront-livrees-chaque-semaine-aux-banques-alimentaires?id=10487898
• Over voedselhulp, zie artikel nr. 4 door Anne Leclercq

ONDERVOEDING EN OBESITAS

Het recht op voedszaam voedsel realiseren betekent niet alleen toegang hebben tot voldoende voedsel. Voedsel moet ook geschikt zijn om een gezond leven te leiden. Helaas is er een alarmerende toename van overconsumptie en zwaarlijvigheid in België, waardoor het risico op niet-overdraagbare ziekten (hart- en vaatziekten, hypertensie, diabetes, bepaalde soorten kanker, ...) aanzienlijk toeneemt. De laatste gezondheidsenquête bij de Belgische bevolking toont een significante en lineaire stijging van het percentage van de bevolking met overgewicht in de afgelopen decennia. Overgewicht nam toe van 41,3 % van de bevolking in 1997 tot 49,3 % in 2018, terwijl obesitas 15,9 % bereikte in 2018 (vergele-

ken met 10,8 % in 1997)⁷. Vandaag is bijna een op de twee Belgen te dik.

Deze situatie is een direct gevolg van de evolutie van onze levensstijl en de steeds verder gevorderde industrialisering van onze voedingspatronen: fastfoodproducten, ultrabewerkte producten van slechte kwaliteit (te vet, te zoet en te zout).

Het is vooral zorgwekkend dat overgewicht en obesitas de meest kwetsbare segmenten van de bevolking onevenredig zwaar treffen. Er is bijvoorbeeld een verschil van bijna 20 punten afhankelijk van het opleidingsniveau (42 % overgewicht onder degenen met een diploma hoger onderwijs vergeleken met 61,8% onder afgestudeerden in het basisonderwijs en degenen zonder diploma)⁸.

In een poging om de trend te keren heeft België sinds 2005 verschillende voedings- en gezondheidsplannen opgesteld, zowel op federaal als op regionaal niveau. Maar de voortdurende verslechtering van de voedingsstatus van de bevolking toont aan dat deze plannen ondoeltreffend zijn gebleken om de plaag van junkfood te stoppen. Een van de belangrijkste redenen voor dit falen is de moeilijkheid om een

7 S. Drieskens, et al. (2018): Gezondheidsonderzoek 2018: Nutritional status. Brussel, België: Sciensano ; Rapportnummer: D / 2019 / 14.440 / 62

8 Voor meer informatie over de factoren die de toegang tot kwalitatieve voeding beïnvloeden, zie artikel nr. 5 door Jonathan Peuch.

alomvattende en coherente aanpak te ontwikkelen in het gefragmenteerde Belgische institutionele veld. Maar bovenal het feit dat dit voedingsbeleid in wezen vrijwillig blijft en niet bindend is voor de voedingsindustrie. Er is dringend behoefte aan de ontwikkeling van een ambitieus beleid, ter aanvulling van vrijwillige maatregelen met beperkende maatregelen voor de agrovoedingsindustrie (verbod op reclame, belastingen op junkfood, belastingvoordelen voor gezonde producten, verplichting om voedingsinformatie te verstrekken door de generalisatie van de nutri-score, etc.). Deze maatregelen worden aanbevolen door internationale instellingen, maar werden tot nu toe succesvol tegengewerkt door de lobby van de voedingsindustrie.

OVERGANG NAAR DUURZAME, LOKALE EN VEERKRACHTIGE VOEDINGSSYSTEMEN

De verwezenlijking van het recht op voedsel voor iedereen zal niet gebeuren zonder een wereldwijde transitie naar een duurzamer en veerkrachtiger landbouw- en voedselsysteem dat in staat is om de sociale, klimaat en milieu uitdagingen van onze tijd het hoofd te bieden. In die zin drong professor Olivier De Schutter er tijdens zijn ambtstermijn als speciaal rapporteur van de Verenigde Naties voor het recht op voedsel (2008-2014) bij de staten aan om van industriële landbouw over te schakelen op duurzamere modellen, vooral agro-ecologie⁹.

9 O. De Schutter, " Agro-ecologie en het recht

Deze aanbeveling werd vervolgens overgenomen door zijn opvolger Hilarion Elver, maar ook door de belangrijkste internationale instellingen met betrekking tot voeding, zoals het Comité voor Wereldvoedselzekerheid en het FAO¹⁰.

Deze agro-ecologische transitie is bijzonder urgent in België, waar de industrialisering van de landbouw onze boerinnen en ons milieu grotendeels heeft vernietigd. De industriële landbouw heeft sinds 1980 68 % van onze boerderijen weggevaagd, en heeft altijd de schaalvergroting van boerderijen en de intensivering van de productie gestimuleerd. Tegenwoordig stelt de landbouw minder dan 1 % van de beroepsbevolking te werk, maar draagt ze voor 12 % bij aan onze uitstoot van broeikasgassen. Industriële landbouw is ook de belangrijkste oorzaak van de ineenstorting van de biodiversiteit en de vervuiling van het grondwater. En de Belgische voedingsindustrie wordt vaak geïllustreerd als het epicentrum van gezondheidsschandalen op Europees niveau (eieren besmet met fipronil, de Veviba-affaire, kippen met dioxine).

op voedsel", [A/HRC/16/49]

10 Zie bijvoorbeeld de tools die door de FAO zijn ontwikkeld om de agro-ecologische transitie van staten te ondersteunen : <http://www.fao.org/agroecology/home/fr/>

Luttes Paysannes

De COVID-19-pandemie heeft nog maar eens de kwetsbaarheid aangetoond van het geglobaliseerde agrovoedingssysteem, dat gebaseerd is op steeds langere toeleveringsketens. Op het moment dat dit artikel werd geschreven, vreesden internationale instellingen een nieuwe wereldwijde voedselcrisis, vooral in de armste landen¹¹. In België heeft de crisis al verschillende exportsectoren zwaar getroffen die vanwege de inperkingsmaatregelen hun (over)productie niet op internationale markten kunnen verkopen. Dit is vooral het geval

11 RTBF, "Coronavirus: op weg naar een wereldwijde voedselcrisis? », https://www.rtbf.be/info/societe/detail_coronavirus-l-onu-et-l-omc-mettant-en-garde-contre-un-risque-de-crise-alimentaire-mondiale?id=10472948

bij aardappelen en melk. De crisis vormt ook ernstige problemen voor veel boerderijen die van buitenlandse laagbetaalde seizoensarbeid afhankelijk zijn.

Deze crisis herinnert nog maar eens aan de urgentie om duidelijke en samenhangende politieke keuzes te maken ten gunste van de herlokalisering van onze voedselsystemen en de agro-ecologische transitie, zoals veel experts en maatschappelijke organisaties hebben aangekaart¹².

12 Zie het opiniestuk ondertekend door FIAN en 45 andere organisaties, " Le Covid-19 montre l'urgence de relocaliser dès maintenant les systèmes alimentaires ", Le Soir, 12 april 2020. <https://plus.lesoir.be/294025/article/2020-04-12/le-covid-19-montre-lurgence-de-relocaliser-des-maintenant-les-systemes>

5. De armen voeden met de verspilling van het kapitalistische systeem

Door Anne Leclercq, coördinator terugdringen ongelijkheid en armoedebestrijding bij RWLP (Waals Netwerk voor Armoedebestrijding).

“Ik ben vrijwilliger bij een organisatie die voedselpakketten verdeelt. Ik nam afstand van de bedeling. Ik zet me liever in voor het onthaal, waar we dankzij directe interactie dichterbij de mensen kunnen staan. Het is gezelliger, warmer. We verdelen een deel van het voedsel via voedselpakketten: het zijn de mensen in de meest precaire situaties die de overschotten ontvangen van de agro-industrie, met name bijna of helemaal vervallen voedsel. En toch doen deze mensen de moeite om te komen, vroeg op te staan om in de rij te gaan staan, terwijl ze reeds gedwongen werden om langs het OCMW te passeren, hun leven bloot te geven, verantwoording af te leggen, ... Deze stappen zijn al vernederend. Daarnaast worden ze soms ook nog veroordeeld en krijgen ze opmerkingen te horen van het type “ze moeten gewoon ...”

In augustus deelden we nog via de voedselbank chocolade paaseieren uit, ook fabrieksoverschotten: we hadden Tic-tac's in gigantische hoeveelheden, limited edition chips die niet waren verkocht. Alles wat de anderen niet willen. Uiteindelijk raakt men van de overproductie en overconsumptie af via deze weg, via mensen in een precaire situatie. Ze zijn de “vuilnisbak” van de overproductie. Kinderen komen met hun ouders. Het doet me verdriet als ik denk aan het beeld van de samenleving dat deze kinderen krijgen. Ik ben al getuige geweest van gedrag dat mensen vernedert en degradeert, van de kant van de vrijwilligers.

“Ik wil niet in dit armoedenetwerk terecht komen”

Ze kennen de realiteit niet van de mensen die de pakketten komen ophalen, het menselijke leed van deze mensen.

Ik heb een vriendin die weigerde om pakketten te gaan halen. Ze zei dat ze weigerde om een label te hebben, om herkend te worden in het kleine stadje waar ze woont. Ze zei: “Ik wil niet in dit armoedenetwerk terecht komen.” Een armoedenetwerk zou niet moeten bestaan: ergens is het een op miserie gebouwde business, een parallelle economie. Mensen worden onzichtbaar. Ze worden niet langer gezien als volwaardige mensen. En het gaat gewoon lekker door! Dit systeem wordt niet in twijfel getrokken ... De regering onttrekt zich aan haar verantwoordelijkheid. De structuren die hulp bieden, zijn op dit moment nodig omdat ze compenseren. Maar er zijn grote gaten in het systeem. De bevolking moet toegang hebben tot huisvesting, energie en voedsel. Dit zou voor iedereen toegankelijk moeten zijn, het is ook een kwestie van democratie.

Als ik degene was die zo in de problemen zat dat ik een voedselpakket moest gaan halen, denk ik niet dat ik dat zou doen. Ik weet dat men op een bepaald moment geen andere uitweg heeft, dat men geen keuze heeft. Het is beter dan niets, maar toch ...

Als we niet genoeg inkomen hebben, als we gedwongen worden om keuzes te maken, kijken we eerst naar ons eten om op te besparen. Men predikt gezond te eten. We zijn ons er maar al te goed van bewust dat goede voeding leidt tot een goede lichamelijke en geestelijke gezondheid. Je voelt je beter in je vel als je goed eet en als je eet wat je wilt. Maar het is niet zo eenvoudig wanneer je de broeksriem moet aanhalen. Voorheen was ik een klant van Delhaize. Nu ga ik naar discount supermarkten. Ik probeer gezond te eten. Ik kook veel. Ik koop nooit kant-en-klaarmaaltijden. Ik zou graag naar de groentekwekers gaan... Maar hoe moet ik dat doen, zonder auto? Als ik eerst naar de ene plaats moet en dan naar de andere, zijn dat te veel kilometers. Het kost ook tijd, die moet je hebben. We hebben hoe dan ook de neiging om onze aankopen te groeperen, uit gewoonte en gemak.

Er wordt vaak gezegd dat biologisch voor hipsters is. Het is enigszins waar, het is voor een elite, het is niet voor iedereen toegankelijk. Als het budget

te krap is, is het gewoon niet mogelijk. Het is jammer, het zou moeten kunnen. Je moet een bepaald inkomen hebben om tegen jezelf te kunnen zeggen dat je de dingen anders gaat organiseren en anders gaat eten. Ik probeer gezond te eten, niet biologisch, maar gezond. Af en toe verwen ik mezelf en koop ik een lokaal product. Ik begrijp het en ik vind het normaal dat producenten eerlijk verloond moeten worden, dat hun prijzen niet overschat zijn. Ook ik steun hun zaak. Grootschalige distributie heeft een deel van de verantwoordelijkheid. Zij bepalen de prijs. Het systeem herdenken is essentieel. Uiteindelijk is de hele voedselketen pervers: boer-in-en kunnen niet meer van hun werk leven, prijzen worden gecompriemd, maar ten gunste van wat? Van wie? De consument merkt dat hij een prijs koopt ... geen kwaliteit, geen eten ... een prijs. En degene die de prijs niet kan betalen, zal geen kwaliteit hebben. Die zal genoeg moeten nemen met kortingen, voedselbanken, overschotten ... "

Getuigenis van J., activiste bij RWLP.

OVERPRODUCTIE IN DE LANDBOUW BEHEREN, OF HOE WE RESTJES EN OVERSCHOTTEN AAN DE ARMEN GEVEN.

Deze getuigenis werd enkele maanden geleden verzameld, ruim voor de COVID-19-crisis. Schokkende zinnen om een schokkende realiteit te vertalen. De crisis heeft de bestaande ongelijkheden blootgelegd voor het grote publiek. Wat onzichtbaar was, werd zichtbaar, veel efficiënter en sneller dan wat elke vereniging of ngo al jarenlang probeert te doen. Deze crisis en deze ongelijkheden hebben nog iets anders veroorzaakt: een explosie van aanvragen voor voedselpakketten, die de institutionalisering van de voedselhulp in België zeker verder zal versterken.

Natuurlijk moesten we reageren op de sociale noodsituatie. We moesten mensen in moeilijkheden te hulp komen. Maar wanneer de urgentie ervoor zorgt dat een antwoord dat slechts tijdelijk hoort te zijn steeds meer een structurele oplossing wordt, moeten we ons vragen stellen. Deze vragen bestonden al, en de crisis heeft ze verder aangescherpt. De “pasklare” oplossing die - onder voorwaarden! - wordt voorgesteld aan mensen in moeilijkheden, bestaat eruit om hen te voeden met de overschot en de overproductie van de mondiale levensmiddelenindustrie. Dit moet ons de vraag doen stellen: waar is het recht op gezond en onafhankelijk voedsel?

Enkele jaren geleden vond een nieuwe verschuiving plaats: onder het mom van het tegengaan van voedselverspilling kunnen verenigingen nu onverkochte producten op het randje van de vervaldatum ophalen in supermarkten, waardoor de verantwoordelijkheid voor het beheer van de grootschalige distributie van deze onverkochte items wordt doorgeschoven. Vaak zijn het vrijwilligers die dit werk doen. Dit is daarom de jackpot voor de distributiesector, die gierig met salarissen omspringt.

VOEDSEL, DE VARIABELE DIE MOET INBINDEN BIJ EEN KRAP BUDGET

Als we ons in een situatie van armoede bevinden, beginnen we te bezuinigen op het voedselbudget. Te vaak worden mensen gedwongen om goedkoop eten te kopen... en daarom dus niet altijd kwaliteitsvolle of diverse voeding. En toch, net als iedereen weten mensen die in armoede leven heel goed het verschil! Eten volgens onze eigen keuzes geeft vrijheid, laat je ademen. Het komt ook voort uit een zekere intimiteit. A., een andere activiste bij RWLP, vertelde me hoe belangrijk het voor haar is om elke week een beetje te genieten, ook al is het moeilijk en betekent het dat er op iets anders moet worden bezuinigd. Die week was haar plezier een belegd broodje.

Een anonieme getuigenis van een persoon met inkomensverlies, verzameld door de RWLP tijdens de Covid-19-crisis, geeft dit weer: *“We hebben op duizend manieren pasta klaargemaakt om onszelf te kunnen voeden. Ik kon met de winkel naast mijn huis afspreken om het brood en de licht beschadigde groenten aan het eind van de dag voor me te bewaren. De verkoper verkoopt ze aan mij voor de helft van de prijs, soms geeft hij mij zelfs het brood. [...] Ook al houden we van pasta, het was een beetje moeilijk om niet te kunnen genieten van kleine pleziertjes. Het is frustrerend”*. Als je je keuzes moet beperken tot goedkope, consistente en weinig diverse voeding, dan heeft dat een impact op de moraal. Vooral omdat de vele voorschriften, die zeker zinvol zijn, zoals evenwichtige voeding of het eten van 5 groente en fruit per dag, nog wat meer druk en stress veroorzaken. Enkel pasta met een bouillonblokje kunnen aanbieden aan je kinderen, en ze nooit een doos met hun favoriete ontbijtgranen kunnen geven omdat het te snel op raakt in vergelijking met de prijs die het kost, ... dat helpt niet om je goed te voelen bij wat door de samenleving als “goed” wordt gezien, noch om je goed te voelen over jezelf en je leven. Als je weer gedwongen wordt om voedselpakketten te gaan vragen, zal het je gevoel van eigenwaarde waarschijnlijk geen goed doen. De getuigenis van J. illustreert dit goed: *“... deze mensen, ze doen al de moeite om te komen, om vroeg op te staan om in de rij te staan, ze werden*

gedwongen om langs het OCMW te passeren, om hun leven bloot te geven, verantwoording af te leggen, ... Al deze stappen zijn al vernederend. Daarnaast worden ze soms beoordeeld en krijgen ze opmerkingen te horen van het type "Ze moeten gewoon".

EN HET RECHT OP GEZONDE VOEDING IN DIT ALLES?

Steeds vaker is er een educatieve afwijking die tot doel heeft mensen in moeilijkheden te leren hoe ze moeten consumeren. Vaak voelt dit publiek zich aangesproken of gedwongen om deze cursussen te volgen. Soms nemen ze er aan deel uit loyaliteit aan hun maatschappelijk werker. We leren hen hoe je restjes klaarmaakt, hoe je divers kan koken met twee keer niets... Zelfs grote retailers doen het door goedkope recepten aan te bieden. We zeggen ook dat het beter is om zelf een hele reeks dingen te bereiden. Dit klopt ongetwijfeld: je weet wat je in je bereidingen gebruikt als je ze zelf maakt. Maar dit zou vragen moeten oproepen over een mogelijke terugkeer van vrouwen naar de keuken, omdat het bereiden van voedsel een mentale belasting is die vaak op vrouwen rust. De ongelijkheden tussen mannen en vrouwen gelinkt aan voedsel en het huishouden runnen, zijn belangrijk en zijn soms prominenter aanwezig naargelang de sociale klasse.

Het bevorderen en waarborgen van het recht op gezond en kwalitatief hoogstaand voedsel voor iedereen, in volledige autonomie, is de verantwoordelijkheid van staten en regeringen. Het is een kwestie van fysieke, fysiologische en mentale gezondheid. Het is preventie, het is de sociale zekerheid die de overheid zou moeten uitkeren, en waar soms minder vraag naar is dan er zou moeten zijn vanwege het werk van voedselhulpverenigingen. De urgentie vereist dat we vasthouden aan de curatieve oplossing in de vorm van voedselpakketten door kleine verbeteringen aan te brengen op vlak van toegang en inhoud. Het is echter essentieel om deze aanpak in een tijdelijke logica te plaatsen en te houden. Terwijl er ondertussen maatregelen genomen worden die mensen in staat stellen hun autonomie te herwinnen. Tegelijkertijd is het van essentieel belang dat de overheid de nodige middelen voorziet en werkt aan een beleid rond toegang tot gezond en duurzaam voedsel als onderdeel van een sociaal rechtvaardige transitie, ten gunste van mensen, het klimaat, de biodiversiteit, boer-inn-en, lokale banen, enz.

HOE DOE JE DAT?

Het is absoluut noodzakelijk om het recht op gezond en kwaliteitsvol voedsel voor iedereen te zien als deel van het tegengaan van ongelijkheid. Het verhogen van het inkomen van de zwakste bevolkingsgroepen zal natuurlijk een directe impact hebben

op hun algemeen welzijn. Het is een essentiële hefboom, maar er zijn er nog meer.

Een idee zou kunnen zijn om gratis maaltijden te ontwikkelen in gemeenschappen en vooral op scholen. Waarom scholen? Omdat het ook de eerste plek in het leven is waar een kind met deze ongelijkheden te maken krijgt, en ziet ten opzichte van een ander wat het wel of niet heeft. Het maakt het ook mogelijk om verschillende sociale en milieudoelstellingen te halen als onderdeel van de transitie die nodig is om klimaatverandering te beperken. Als elk kind een gezonde maaltijd krijgt, beantwoordt dit aan een volksgezondheidsdoelstelling: gezond eten kan worden geleerd, het liefst zo vroeg mogelijk, zodat er een gewoonte ontstaat, en het is meer motiverend als iedereen in hetzelfde schuitje zit. Deze maaltijden moeten worden bereid met voedsel van lokale voedselsystemen, van kwaliteit, geproduceerd door lokale producenten, door mensen die lokaal tewerkgesteld zijn. Het is natuurlijk noodzakelijk om publieke middelen aan te wenden om deze dynamiek te ondersteunen en ervoor te zorgen dat iedereen die aan het werk is, inclusief boer-inn-en, een inkomen kan krijgen waardoor ze een waardig leven kunnen leiden, dat werkgelegenheid kwalitatief is en dat producenten eerlijk worden verloond.

Door in deze logica van korte ketens te werken is het ook mogelijk om de ecologische voetafdruk te verkleinen door de impact van transport te minimaliseren. Het leidt tot de creatie van lokale zinvolle werkgelegenheid, die voldoening geeft.

Het ontvangen van gratis maaltijden kan ook een groot verschil maken in het budget van gezinnen met een laag inkomen. Het stelt iedereen in staat om tijd te vinden om zich aan iets anders te wijden dan het maken van maaltijden op doordeweekse avonden: minder stress, minder angst, minder druk om alles gedaan te krijgen en meer tijd om te besteden aan elkaar, om voor elkaar te zorgen.

Resto du Coeur de Gembloux

6. Slechte voeding en obesitas in België: hoe kunnen we de situatie verbeteren?

Door Jonathan Peuch, onderzoeker aan de UCL en lid van de raad van bestuur van FIAN

De voedingssituatie in België, gekenmerkt door een toename van overgewicht en obesitas, is zeer zorgwekkend. Om hieraan het hoofd te bieden en de noodzakelijke beleidswijzigingen te identificeren is het nuttig om de determinanten van voedselkeuzes op verschillende niveaus te analyseren: op individueel niveau, op het niveau van de voedselomgeving en op het niveau van het voedselsysteem in zijn geheel. Alleen door het onderwerp op een transversale manier te benaderen kunnen we hopen om doeltreffend te handelen¹.

Het recht op voedsel kan niet worden teruggebracht tot een recht om niet te verhongeren, of tot een recht op het verkrijgen van de nodige calorieën om te overleven. Toegang tot “voedzaam” en geschikt voedsel moet worden begrepen als het recht op voedsel dat alle voedingsstoffen bevat die nodig zijn voor een gezond en actief leven.

¹ Dit artikel is met name gebaseerd op het volgende rapport: In kaart brengen van maatregelen ter bestrijding van zwaarlijvigheid in het Waalse Gewest, Jonathan Peuch & Olivier De Schutter, 2019, Eindrapport van het Food-4Gut-project, T5.

IN BELGIË ETEN MENSEN NAUWELIJKS GOED

In Europa, en in het bijzonder in België, is de voedingssituatie verre van schitterend en is het voedselvraagstuk nog lang niet opgelost. Dit lijkt misschien verrassend als je kijkt naar de enorme keuze in supermarkten of het weelderige koopwaar in buurtwinkels. Dit is de paradox van voeding: terwijl de keuze in voedingsproducten nog nooit zo groot is geweest, neemt een groot deel van de bevolking potentieel ernstige risico's tijdens het eten.

Meerdere indicatoren geven duidelijke signalen. Vooral de percentages zwaarlijvigheid en overgewicht zijn zorgwekkend. De helft van de bevolking (49,3 %) heeft overgewicht, oftewel obesitas². En naar schatting had minstens 15,9 % van de Belgische bevolking in 2019 een Body Mass Index (BMI) gelijk aan of groter dan 30, wat overeenkomt met een morfologische toestand die een risicofactor is voor verschillende gevaarlijke chronische ziekten. De cijfers stijgen lineair sinds 1997. Chronische ziekten

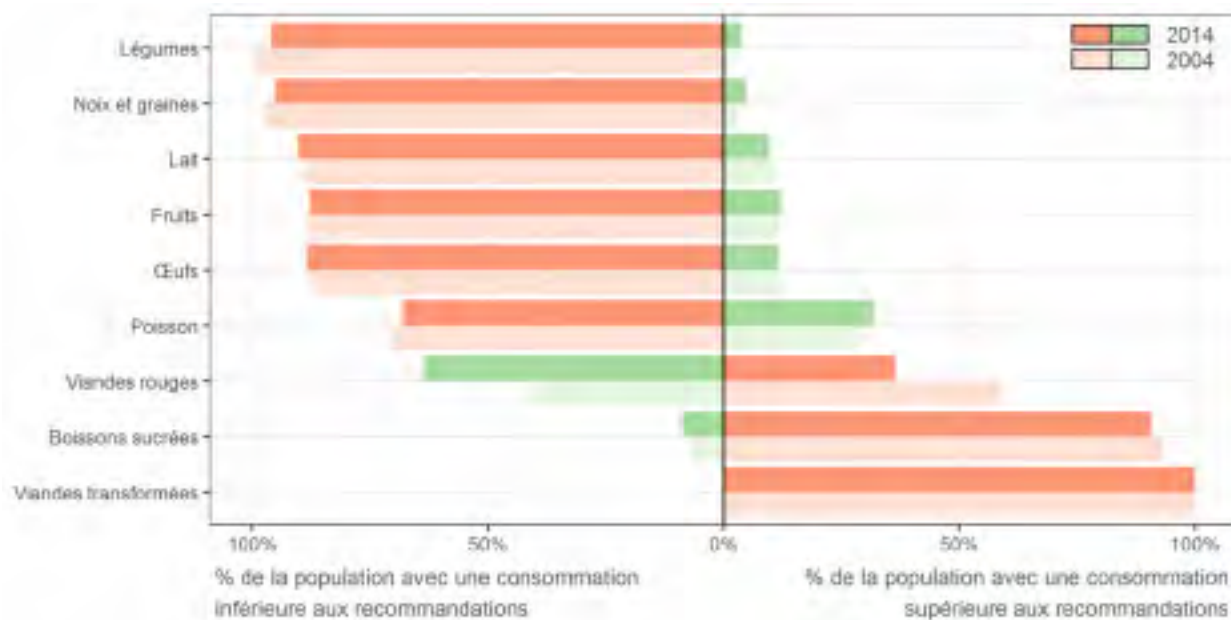
² Voedingstoestand. Gezondheidsenquête. Sabine Driessens, SCIENSANO-rapport, 2019.

zijn de belangrijkste doodsoorzaak in België, Europa en de wereld. 30% van de sterfgevallen in 2004 hield verband met een voedingsrisico, en de situatie is sindsdien alleen maar verslechterd.³ Merk wel, obesitas hebben betekent niet dat men ziek is: het is een risicofactor. Bovendien zijn chronisch zieke mensen kwetsbaarder voor andere ziekten, zoals COVID-19 heeft aangetoond.

Een andere indicator is de opvallende kloof tussen eetpatronen en de aanbevelingen rond voeding. Zo eet slechts 14% van de bevolking de aanbevolen hoeveelheid van minstens 400 gram fruit en groenten per dag.

³ Hypertensie, koolhydraatwaarden, cholesterolwaarden, overgewicht en obesitas en een lage consumptie van fruit en groenten combineren en veroorzaken mogelijk beroerte, diabetes, kanker, maar ook depressie of vormen van handicaps.

Grafiek 1 : Percentage van de bevolking boven of onder de nationale en internationale voedingsaanbevelingen, per voedingsgroep en per jaar, België 2004-2014¹

¹ Voedselconsumptiepeiling (FCS) 2014, Sciensano, <https://fcs.wiv-isp.be/SitePages/Home.aspx>.

Bovendien verergeren andere factoren deze situatie nog. Opleidingsniveau en inkomen zijn cruciaal: voor mensen met de laagste inkomens is het risico op zwaarlijvigheid drie keer zo hoog als voor de mensen met de hoogste inkomens (ongeveer 25 % tegenover 8 %). Geslacht lijkt niet erg relevant te zijn op dit gebied, maar leeftijd is dat wel: zwaarlijvigheids-cijfers zijn hoger onder senioren dan onder jongeren, zelfs nu obesitas bij kinderen toeneemt. Ten slotte moet worden benadrukt dat obesitas niet alleen een meetbare morfologische toestand is. Sociaal wordt obesitas

beschouwd als een vorm van abnormaliteit en worden personen met obesitas vaak gediscrimineerd (ook wel "vetfobie" genoemd), zodanig dat zware mensen dit als beschamend ervaren en hun gevoel van eigenwaarde aangetast wordt, wat de vicieuze cirkel van armoede kan versterken.

HANDELEN OP DRIE NIVEAUS: INDIVIDU, VOEDSELOMGEVING, VOEDSELSYSTEEM

Ook al is de situatie buitengewoon problematisch, we moeten eerst de

oorzaken van deze situatie begrijpen voordat we eventuele wijzigingen overwegen die moeten worden doorgevoerd in het kader van het recht op voedzaam voedsel. De meest omvattende manier om deze vraag te benaderen zou zijn om de determinanten van voedselkeuzes in drie niveaus te verdelen: het individu in het centrum, de voedselomgeving eromheen en uiteindelijk de macrofactoren.

1. **Op individueel niveau**, en in een vrije markt systeem - zoals de interne markt georganiseerd door de Europese Unie en de gerelateerde verdragen - is de uitdaging om de consument te informeren zodat die vrije en geïnformeerde keuzes kan maken. Het is ook noodzakelijk dat men weet welke producten te kiezen en samen te stellen om op lange termijn een evenwichtig voedingspatroon op te bouwen. Het Europese consumentenrecht zegt dat een consument moet worden geïnformeerd omtrent alle essentiële kenmerken van het product zodat deze een bewuste keuze kan maken en zonder te worden misleid. Verscheidene elementen moeten duidelijk, zichtbaar en ondubbelzinnig aan consumenten worden gepresenteerd: het type en de aard van de producten, de prijs, de betalings- of leveringsvoorwaarden en andere specifieke informatie, zoals onder meer de oorsprong van vlees en groenten en het alcoholpercentage per liter. De voedingswaarde-informatie moet worden weergegeven, al is het duidelijk dat ze niet opvalt, enkel informatie bevat over bepaalde voedingsstoffen en de consumenten geen duidelijk idee geeft van de voedingsinname van een product. Vandaar het belang van maatregelen ten gunste van een duidelijke en begrijpelijke nutritionele weergave in één oog-

opslag, zoals de nutri-score. Een eerste mogelijke maatregel.

Toch zal het niet voldoende zijn om consumenten op de hoogte te brengen over de voedingswaarde van producten als deze de hele dag lang commerciële fabeltjes horen, hetzij in de straat, aan de kant van de weg, op het internet, via de telefoon, in de krant, via de post of in de mailbox. Advertentie-informatie is bedoeld om de voordelen van een product te benadrukken, de belofte die het wil waarmaken. Voedingswaren worden geruststellend, gezond, lekker, snel, praktisch, luxueus, goedkoop, technologisch, artisaan- of lokaal, en ze zorgen voor een authentiek, gelukkig, sociaal rijk of gezond leven. Slogans en foto's nemen de bovenhand in de geest van de consumenten. We moeten hierbij wijzen op de kracht van de roofzuchtige relatie die bedrijven met hun klanten onderhouden. Een tweede mogelijke maatregel is daarom het reguleren van reclame voor voedingsmiddelen die te vet, te zout of te zoet zijn, geïnspireerd door de regelgeving rond tabak of alcohol.

2. **Op het niveau van de voedselomgeving** kunnen we de ruimte-tijddimensies en de sociale dimensies onderscheiden. Sociaal gezien wordt de individualisering van voedselkeuzes en -praktijken opgemerkt in de

hele sociologie van voedsel. De individualisering van het eten en de presentatie ervan als een persoonlijke keuze brengt vrijheid en flexibiliteit voor de consumenten, maar gaat tegelijkertijd gepaard met verschillende vormen van angst als gevolg van die verantwoordelijkheid. Sterker nog, de individualisering van de keuze is in tegenstrijd met de culturele en traditionele normen die lokale en evenwichtige voedingspatronen promoten, maar ook met een vorm van interactie met de ander gestructureerd rond de maaltijd. Het moderne individu kan zich nauwelijks terugvinden in dit arsenaal aan aanbevelingen, stijlen, tegenstrijdige adviezen en onvolledige en verspreide informatie, die dagelijks op hen afkomt. "Goed eten" kan problematisch worden, zelfs obsessief in het geval van orthorexia. Met andere woorden, we zijn wat we eten: voedsel is een fundament van onze identiteit, een manier om zichzelf en anderen te ontwikkelen. Nutritioneel is het niet anders, en goede wil is misschien niet genoeg om een gezond dieet op te bouwen.

De ruimte-tijd dimensies verschijnen wanneer het individu zich in de praktijk naar een winkel begeeft om boodschappen te doen of naar een snackbar of restaurant om een hapje te eten, of dat hij online een maaltijd bestelt.

Ten eerste moeten de meest praktische winkels vers voedsel aanbieden, wat niet altijd het geval is: we spreken van “voedselwoestijnen” als er geen winkels binnen een redelijke afstand bereikbaar zijn, of “voedselmoerassen” als de enige winkels die beschikbaar zijn alleen ultra-verwerkte voedingsmiddelen aanbieden, of onvoldoende voedzame bereide maaltijden. Vervolgens, eens in de winkel, zijn de ingezette marketingtechnieken om de consument te overtuigen een bepaald product te kopen beangstigend: het parcours doorheen de winkels is gepland, promoties en producten komen in een precieze volgorde, de producten zijn zo gerangschikt dat sommige beter zichtbaar zijn dan andere, de prijsspelletjes versterken of devalueren bepaalde producten, de wachttijden voor de schappen worden berekend, de zintuigen worden gemobiliseerd door de geuren, de muziek, beelden, voorwerpen om aan te raken, etc. In de “grote” ketens zijn gedragingen gemillimeterd, zijn sociale regels streng en is iedereen bezorgd om het optimaliseren van zijn tijd. Men dringt aan op impulsaankopen en legt ons gewoonten en normen op. Al deze beïnvloedingstechnieken zijn natuurlijk niet gericht op het behoud van de gezondheid van de klant, maar op de winstgevendheid per vierkante meter van de winkel.

3. Het **macroniveau, ten slotte, is vooral dat van het voedselstelsel** in brede zin. Ook hier zijn de uitdagingen op vlak van voeding groot. De principes van de vrije markt worden nu wereldwijd toegepast: territoriale specialisatie in grondstoffen, veelvoorkomende en verwerkte producten of kwaliteitsproducten; de wereldhandel in landbouwproducten die moeite heeft om verse producten te integreren die kwetsbaar zijn en dure logistieke voorzorgsmaatregelen vereisen; industrialisatie van productie, verwerking, logistiek en distributie. Monocultuurproducten, die in grote hoeveelheden op afgebakende plaatsen worden geteeld, zijn het meest bevorderlijk voor schaalvoordelen (rijst, tarwe, maïs, sojabonen, aardappelen, plantaardige oliën van zonnebloem, raapzaad, palm, rundvlees, kippen, varkens, suikerriet of suikerbiet). De meest praktische producten die op industrieel niveau te produceren zijn, zijn echter niet noodzakelijk de meest voedzame, integendeel. Het bepalende criterium is ook hier de winstgevendheid. De globalisering van het voedselstelsel leidt ruwweg tot de homogenisering van onze voedingspatronen. In deze context, kan de herlokalisering van de productie van groenten en fruit, zoals gepromoot door de lokale voedsel strategieën die overal opduik-

en, een doeltreffende oplossing zijn om groenten te promoten bij stedelingen, op voorwaarde van een gediversifieerde productie. Radicaler als oplossing is productregulering om de agro-industrie ertoe aan te zetten het suiker-, zout- en vetgehalte in de verkochte producten te verlagen. Regulering kan met betrekking tot productspecificaties, inkomsten of prijzen via Pigouviaanse belastingen (die de prijs verhogen van producten met grote maatschappelijke schade).

EEN COMPLEET EN SAMENHANGEND POLITIEK PLAN

Het rapport waarop dit artikel is gebaseerd, belicht verschillende kernboodschappen. Ten eerste hebben we een overheidsbeleid nodig: je kunt niet alleen de consument de verantwoordelijkheid geven om evenwichtige voedingspatronen op te bouwen in een vrije markt. Sterker nog, als de mensen die de hoogste inkomens ontvangen en het meeste opleiding genoten erin slagen om hun weg te vinden in het kluwen, lukt dit zeker niet voor iedereen. Bovendien versterkt slechte voeding gezondheids- en sociale problemen, waarbij men in een vicieuze cirkel terecht komt die onmogelijk te doorbreken is. Er is nood aan een structureel beleid waarbij een samenhangend plan wordt uitgewerkt dat een invloed heeft op de beschikbare producten en bijgevolg hun productiewijze, op de informatie

die beschikbaar wordt gesteld aan de consumenten (reclame reguleren, aanbevelingen versterken) en op de manier waarop prijzen tot stand komen (door promoties te reguleren of in te spelen op belastingen en btw-tarieven). Een transversale opvolging door alle betrokken actoren moet worden verzekerd met behulp van geschikte bestuursinstrumenten. Het rapport onderzoekt 68 mogelijke maatregelen en benadrukt hun sterke en zwakke punten. Ze moeten coherent zijn en min of meer gelijktijdig worden uitgevoerd, maar ook geleidelijk aan, zodat consumenten en economische actoren zich kunnen aanpassen aan deze veranderingen. Ondanks het feit dat private actoren zelf, op basis van hun maatschappe-

lijke verantwoordelijkheid, beslissingen kunnen nemen ten gunste van betere voeding, was dit tot nu toe onvoldoende om systeemverandering teweeg te brengen. Er moet met andere woorden geen voorkeur gegeven worden aan vrijwillige initiatieven, want die volstaan niet.

Om ervoor te zorgen dat de Belgen in waardigheid kunnen eten, in overeenstemming met het recht op voedsel, moeten zij beter geïnformeerd worden, aangemoedigd worden bewustere keuzes te maken, maar moeten ze ook beter beschermd worden. De huidige capaciteiten om burgers te respecteren, hen te beschermen tegen technieken die voedingsproducten promoten die ontoereikend

zijn voor een gezond leven; privé-, burger- en publieke initiatieven aanmoedigen die ieders voedingspatroon verbeteren: dit zijn enkele van de vele verplichtingen die serieuze aandacht verdienen omdat ze een antwoord bieden op een ernstig en onderschat probleem. Een probleem dat maar al te vaak gezien wordt als een jammere maar onvermijdelijke bijwerking van onze maatschappelijke overvloed. In een wereld waar chronische ziektes de belangrijkste doodsoorzaak zijn, moeten we dit beeld dringend herzien.